

د لویو زده کړو وزارت
کابل پوهنتون
د ژبو او ادبیاتو پوهنځی
پښتو خانګه

د پښتو ژبې تاریخي تحول

Ketabton.com

لیکوالان: پوهنمل باییزید اشک او پوهنیار محمد انور خیري

1391

کال

لړليک

- 1.....سريزه
- 1.....د پښتنواصل اونسب
- 1.....الف - پخوانۍ نظريې
- 1.....ب - ورسټنۍ نظريې
- 1.....a - مرکزي آريايان
- 1.....b - لويديز آريايان
- 1.....c - ختيز آريايان
- 1.....په آريايي ژبو کې د پښتو ژبې موقیعت
- 1.....1-هندي ډله (آريايي ژبې)
- 1.....الف - پخوانۍ دوره
- 1.....ب - منځنۍ دوره
- 1.....ج - اوسنۍ دوره
- 1.....2-آرياني ډله (آرياني ژبې)
- 1.....الف - پخوانۍ دوره
- 1.....ب - منځنۍ دوره
- 1.....ج - اوسنۍ دوره
- 1.....د پښتو ليک دود تاريخچه

د پښتو ژبې تاریخی تحول

سریزه

“پښتو” د آریایي ژبو د کورنۍ ډېره زړه، لرغونې او تاریخي غړې ده چې د آریایي ژبو د هندي او آریایي ګروپ په منځ کې اوسدله او د دې دوو ډلو آریایي ژبو تر منځ یې د اتصال د کړۍ دنده ترسره کړې ده .

پښتو ژبه له دې دواړو ډلو ژبو سره مشترکات لري او له دواړو خواوو سره د ژبنۍ راکړې ورکړې اغېز په کې مومو. د بېلګې په توګه د پښتو ژبې په خاصو غبرونو کې : “ت، ډ، ر، ن” چې ژبپوهان یې د مغزي غبرونو په نامه یادوي د آریایي ژبو له هندي ګروپ سره شریک او د : “خ، څ، ږ، بن” غبرونه یې بیا له آریایي مرکزي ژبو سره شریک دي.

د پښتو ژبې د لرغونتوب او جوړښت په باب ختیز پوهانو او کورنیو پوهانو ژورې علمي څېړنې کړي، په دې کې داسې کسان هم شته چې پښتو د ژبو مور بولي او له ډېرو پخوانیو ژبو څخه یې ګڼي، ځینې پوهان د آریک ورکه ژبه ورته وایي، د ځینو پوهانو له نظره پښتو له اوستا سره د یوې کورنۍ ژبه ده، ځینې پوهان تخاري ژبه چې د کوشاني دورې ډبرلیکونه یې په لاس کې دي د اوسنۍ پښتو لرغونې شکل بولي او ځینې بیا همدا تخاري د پښتو او پامیري ژبو له منځنیو اسلافو څخه ګڼي.

مور د خپل بحث لپاره اړیو وڅېړو چې پښتو د ویلو په ژبه سر بېره د “لیک” ژبه کله شوه او لومړنۍ لیکنې یې په کوم لیکدود وې؟ د ځینو لیکونکو گروهه دا ده چې پښتو پښتونخوا ته د اسلام د مقدس دین تر راتګ وړاندې یوازې د ویلو ژبه وه او لیک یې نه درلود. خو له بلې خوا، نه انکار کیدونکي اسناد په واک کې دي چې څرګندوي پښتو زموږ هیواد ته د اسلام دین تر راتلو ډېره وړاندې لیکل شوې او د

لیک په غېره کې زېرمه شوې ده، د دې خبرې د سپیناوي لپاره چې پښتو تر اسلام وړاندې هم د لیک ژبه وه دا لاندې مطالب وړاندې کوو.

تر میلاد دوه پېړۍ د مخه د باختر یوناني سلطنت په دوو برخو ووېشل شو چې له هغو څخه “مناندر” یوناني سالار د هند ډېرې سیمې و نیولې او دی د هند په تاریخ کې د “مالنده” پاچا و بلل شو او بودایي دین یې هم ومانه، له نامتو بودایي فیلسوف “ناکسینه” سره د ده مرکه د “مالنده پنهو” په نامه یادېږي او دغه کتاب په اصل کې په پخوانۍ پښتو لیکل شوی و چې پښتو نسخه یې په لاس کې نشته خو په “پالي” ژبه کې یې ژباړه په “سیلون”، “برما” او “سیام” کې وه او یوه زړه پالي نسخه یې چې په څلورمه میلادي پېړۍ کې کښله شوې د جاپان په یوه بودایي معبد کې پیدا شوې ده، د مالنده د پوښتنو دوه چيني کتابونه هم شته چې د پنځمې او اوومې میلادي پېړۍ تر منځ کتابت شوي دي.

خو دا نه ده څرگنده چې دا نسخې به د “مالنده پنهو” له پالي ژبې څخه ژباړل شوي وي او که تر پالي له یوې زړې ژبې څخه؟ خو زیات احتمال شته چې دغه ترجمې دې له یوې بلې نسخې شوې وي چې تر پالي نسخې وړاندې وي، د مناندر د ژوند او واکمنۍ دوره له میلاد نه د مخه د دوهمې پېړۍ په نیمایي کې اټکل کېږي او موږ د دې شمېر له مخې او د دې روایت په اساس د “مالنده پنهو” د پښتو متن د لیکلو وخت له میلاد نه مخکې د ۱۵۰ کلونو شاوخوا ټاکلی شو. د دې سند له مخې چې د کشمیري مؤرخ “کلهنه” په “راجه ترنگیني” نومي اثر کې راغلی چې پښتو له نن نه دوه زره یو سل او څو کاله وړاندې د لیک ژبه وه او دوخت مهم کتابونه پرې لیکل کېدل.

تر ټولو زړه لیکنه چې د تحریري پښتو څرک راکوي د ایران د بیستون د غره ډبرلیک دی چې د لوی داریوش له خوا له نن نه دوه نیم زره کاله وړاندې کښل

شوی او په شپږم ستون کې یې یوه پښتو اخلاقي حماسه راغلې او دا ډبرلیک په
میخي خط کښل شوی او متن یې دی:

نی اړیکه وم

نی دروجنه وم

نی زور کره وم

یعنې : نه د چا مانع او لارې خنډ وم ، نه یې دروجن او غولوونکی وم او نه مې په چا
زور کاوه!

همداراز له نن نه دوه نیم زره کاله وړاندې په لرغوني افغانستان کې دهخامنشيانو
د کورنۍ په ختیزو برخو کې خروشطي لیک رامنځته شو او تر میلاد درې پېړۍ
وړاندې په ټوله آریانا کې خور شو چې بیا تر پنځمې میلادي پېړۍ پورې په ټوله
اریانا کې دود و او د آریانا بېلابېلې ژبې پرې لیکل کېدلې.

د دې لیکدود د زېږیدلو او مړینې سیمه د آریانا خاوره ده او یو مستقل آریایي لیکدود
دی؛ دهیواد په بېلابېلو برخو کې په دغه خروشطي لیک کښل شوې سیکې، لوبڼې
او ډبرلیکونه پیدا شوي دي په دې ټولو لیکنو کې تر اوسه داسې بشپړ متن لانه دی
نبودل شوی چې محققینو دې د پښتو ژبې بللی وي خو څرنگه چې د آریانا د
بېلابېلو ژبو لیکدود و او پښتو هم زړه آریاني ژبه ده نو ځکه به په دې لیکنو کې د
پښتو عناصر هم زېرمه شوي وي او له همدې کبله د خروشطي الف بې په باب انگریز
محقق “سرویلیام جونز” وایي چې د خروشطي لیک ژبه د آریانا ژبه وه او که چېرته
په پښتو کې پوره څېړنې وشي نو ښایي چې یو وخت د دغې ژبې په مرسته ډېرې
خروشطي کتیبې او کښنې ولوستل شي؛ همداراز د خروشطي یا کهروشتي کلیمه
د حرف او لیکنې په معنی ده او په پښتو کې همدا اوس هم کرښه د ستر او خط په

معنی ژوندی. کلیمه ده نو کیدای شي په بېلابېلو خروشطي کښنو کې د پښتو زيات عناصر ومومو.

پر آريانا باندي د مقدوني سکندر تر تيري وروسته د يونانيانو د نفوذ د ټينگيدلو په اثر يوناني الف ب ورو ورو دود شوه تر دې چې د آريانا کورنۍ ژبې هم په دې ليکدود وليکل شوې، له همدې لامله په يوناني ژبو او سيکو او ډبرليکونو سر بېره داسې ډبرليکونه هم په لاس کې دي چې ژبه يې کوشاني يا تخاري ده خو ليکدود يې يوناني دی او د دې لپاره چې دا ژبه د يوناني ليک په غېږه کې ځای کړای شي، پر يوناني ليک د ژبې د اصلي غبرو نو توري هم ورزيات شوې دي.

د سره کوتل په مشهور ډبرليک کې چې ژبه يې تخاري ده د يوناني په څلوريشته تورو سر بېره يو بل توری چې د “بن” د غږ ښکارندويي کوي هم ورزيات شوی او د “اروانباد” اوسنی کلیمه د “الونبال” په بڼه په کې کښل شوې ده، د يوناني ليک په وروستنيو ليکنو کې يې د “غ” “خ” “څ” لپاره هم ځانگړي توري پرې ورزيات کړي دي لکه په شاه ځوی او نورو کې.

اوس له سره کوتل نه د پنځلس كيلومترو په واټن په رباطک کې هم يو ډبرليک موندل شوی چې د سره کوتل تر ډبرليک دېرش کاله مشر او په همغه يونانو باختري ليکدود دی، پر دې ډبرليک هم څېړنې روانې دي او باور دی چې د پښتو ډېرې ژبې دودې نښې او کلیمې ترې ترلاسه شي.

کوم ډبرليکونه چې په تخاري، يوناني ډبرليک راپاتې دي د پښتو لغتونو او گرامري ځانگړنو ونډه په کې زياته ده. همدا سبب دی چې زيات محققين تخاري، باختري يا کوشاني ژبه زړه پښتو او يا د پښتو او پاميري ژبو منځنۍ مور بولي. نو ځکه زړور

ویلی شو چې پښتو تر اسلامي دورې وړاندې په تخاري يوناني لیکدود هم کښله شوې او زېرمه شوې ده.

په دې توگه افغانستان ته د اسلام د سپېڅلي دين له راتگ او ورسره د عربي لیکدود له راتگ سره پښتو هم ورو ورو عربي لیکدود ته ور اوښتې ده. د سره ورته غبرونو توري يې کټ مټ ترې راخيستي او د پاتې غبرونو توري يې د عربي د ورته تورو په تقليد جوړ شوي دي چې په دې دوره کې يې هم سير روښانه او هم تاريخ روښانه او په رڼا کې دی.

نور قافلې دې بې خطره درومي

مونږه په لاره مشالون کېښول.

پښتو ژبه د پښتنو د نامه سره ټينگه اړيکه لري پښتو ژبه د پښتنو ژبه ده ، هغه څوک چې په دې ژبه خبري کوي او دهغه مور او پلار چې په پښتو سره پوهول او را پوهول کوي هغه پښتانه دي او پښتو د پښتنو ژبه ده . دا چې موضوع د پښتو ژبې تاريخي تحول دی نولازمه بريښي چې لومړی د آريايانو او په ځانگړې توگه د پښتنو په اړه لنډ بحث ولرو.

د پښتنواصل او نسب :

دا څرگنده ده چې پښتانه اريائيان دي ، لا تر اوسه اړين پوهان د اريائيانو د لومړني وطن په اړه يوه خوله نه دي . د اريائي قومونو د مسقط الراس په توگه دري لرغوني سيمي يادي شوي دي ، د اورال او کسپين بحيرو چاپيره سيمي ؛ د زرافشان او تيانشان درې او دامو سيند شمال ختيځي ښيرازي سيمي .

په هر ترتيب ، څه وخت چې د نوموړو قومونو شمير زيات او د مېشت نويو ټاټوبو ته اړتيا پيدا شوه ، بيا يې په بيلا بيلو زمانو کې ډله يزي ليرديدنې وکړې چې ددې ډله ايز ليرد د پيل تاريخ د 3000 څخه تر 2500 کاله پخوا تر ميلاد کلونه ټاکل شوي دي . د اريائيانو په اړه تر ټولو باوري منبع هغه تاريخي ويناوي اوسندري دي چې ټولگه يې د ويدا په نوم يادېږي او دا د افغانستان تر ټولو لرغونې تمدن هم دی چې مورخين يې د ويدي تمدن په نوم يادوي اولرغونتوب يې څه ناڅه 1800 کاله پخوا تر ميلاد کالونه په ترڅ کې برينې ، دا هغه وخت وو چې اريائيان د امو سيند سهيلي څنډو ته رسيدلې او د بلخ په لرغوني ښار کې يې د ښيرازه تمدن بنسټ ايښی او هغه تمدن ته يې د ودي او پراختيا لوری پرانيستی وو .

په دې ترتيب پخوا تر دې چې اريائي قومونه په بلخ کې د يوه پر مختللي مدنيت بنسټ کښيږدي ، د هندوکش په شمال او د امو سيند په سهيل کې يې د مدنيت وړاندي کلتوري مرحلو بيلا بيل پراونه تير کړي دي .

د ويدا په څلورو برخو (ريگويدا ؛ اتهرو ويدا ؛ ويجورو ويدا ؛ او ساما ويدا) کې د اريائي قومونو د ژوند په اړه هر اړخيز معلومات شته چې د تاريخي څيړنو لپاره ارزښتمن مواد دي او هغه څه چې د ريگويدا په متن کې ډير ياده شوې ده هغه د پکته نوم دی .

ژبپوهان د پکته نوم د پښتون د نوم پخوانی شکل گڼي په دې اړه د رگويدا په ويينو (سرودونو) کې د پکته د نوم ياد شوی دی .

د ((ريگويدا)) لرغونې سندري چې د لسوقبيلو جگړې ته نغوته کوي ، هلته (پکته) يا (پښت) کلمه په سر کې ده او دا د پښتون قام د څلورنيم زره کاله وړاندي ياد دی ، چې ويدا آريايي سندرو مورته رارسولی دي او د پښتونخوا د مستوسيندونو ، غرونو او خيلونو نومونه لري ، لکه :

بريساسا = بريخ ، اپاريتي = اپريدي ، وردیکا = وردگ ، اسپزي = يوسفزي
اونورپننتني خيلونه چې دهمدي وخت په سندرواواثاروکې يادشوي دي.

پانني داباسين په غاروهستيدلې ، پنتون ژبپوه چې ترميلاد 400 کاله وړاندې
دپنتونخوادمردان په وړوکي لاهورکې وزيريده او ترميلاد 350 کاله وړاندې
دسنگرت گرامرد (ابنت اډيالي) ياته ويناوې په نامه وليکه ، هلته يې د (کپيشه) او
(بلهیکه) ترمخ د (روهيته گيري) يعنې (دروه غر) يادکړی چې همدا افغانستان
، روه پنتونخوا يا دپنتونو داستوگني ځمکه ترې مراد ده.

په همدي ترتيب دروه نوم هم د (لوهه) په بڼه تردې مخکې دهندوانو په مقدس
کتاب (مهابهارت) کې ترميلاد 1200 کاله وړاندې هم راغلي دي ، چې داسلامي
دورې مؤرخ محمدقاسم فرشته د (روه) اوږدوالی له سوات او باجوړ څخه ترسيوی
اوپلنوالی يې له حسن ابدال څخه ترکندهاره بللی دی.

د (گرشپ) په وخت کې چې تاريخي پنتون پلار ((غرغبت)) لرغونی شکل دی
سپين تمان = زردبنت دلارنبودی. غرپورته کوي خلک بڼې منې ، بڼې وينې اوبڼې
کړنې (پندارنيک ، گفتارنيک ، کردارنيک) ته رابولي
اوهمداوخت دپنتون عنعوي کورنۍ (غرغبت ، بيټنی اوسرېن) ژوندکوي چې
تاريخ يې له ميلاد څخه يونيم کاله وړاندې زمانوته رسيږي.

دپارس ټولواکمن (سترداريوش 522 تر 486 ق م) چې له آريانا څخه تر مصره پورې
يې واکمني درلوده ، په بهستان يا بيستون کې ميخې ډبرليکونه کښلي دي چې
دډيرو پوهانو په نظر پنتو دي.

د افغانستان د لرغوني تاريخ د پوهيدو لپاره يو بل معتبر ماخذ د (اوستا) سپيڅلی
کتاب دی چې د زردشت يا سپين تمان په وسيله مينځ ته راغلی او تبليغ شوي
دی . مورخين ددې اثر دتبليغ او حاکميت زمانه د 1200 پخوا ترميلاد څخه بيا تر

700 کاله پخوا تر میلاد کالونه په گوته کوي ، دا زمانه د افغانستان په تاریخ کې د اوستایې تمدن تر عنوان لاندې مطالعه او خپرل کېږي .

دا مدنیت هم د ویدي مدنیت په څیر د اریائیانو له خوا منځته راوستل شو او وده یې ورکړل ، چې د پښتنو ونډه بیا هم روښانه وه .

د سپین تمان د نوم سر بیره یوشمیر نور نومونه هم په اوستا کې خوڅوڅله راغلي چې ځنې یې تر اوسه په خپل حال پاته دي او یوشمیر نومونه په لږ تغیر په اوسنۍ پښتو ژبه کې هم د پوهیدو وړ دي .

د پښتنو د تاریخي څرک لپاره د معتبرو ماخذونو په لړ کې تر اوستا یې متونو وروسته تر ټولو ډاډمن ماخذونه هغه لیکنې دي چې د یوناني مورخینو په وسیله لیکل شوي او د منځنۍ اسیا په بیلا بیلو سیمو پورې اړه لري ، په دې برخه کې د بیلګې په توګه یوازي د یوناني نامتو مورخ هیرو دوتس (425 ق م) هغه یادوني دي چې نوموړي د پښتون او د پښتنو د هیواد په اړه په خپلو اثارو کې په ډیر ځله ثبت کړي دي .

پر هیرو دوتس سر بیره یوشمیر نورو یوناني لیکوالانو او جغرافیه پوهانو لکه بطليموس ، هیکتایوس او نورو هم د پښتنو په اړه په خپلو اثارو کې یادوني کړي دي .

د مقدوني سکندر سره د جګړو په مهال (د 330 څخه تر 326 ق م) د پښتون قوم یادونه په وار وار شوي ده ،

دلومړۍ میلادي پیړۍ په درشل کې د پښتنو یوې قبیلې چې سهاک (500 ق م) د سیستان او هلمند په حوزه کې او سپدل چې 600 ق م د امو د سیند ، فرغانې او د چیني تر کستان د سنکیانګ د حوزې نه یې په لږد پیل وکړ او د سیستان سیمې ته یې ځانونه ورسول چې وروسته د افغانستان په نورو سیمو کې هم خواره شول .

نومیدل د یوې لویې واکمنۍ بنسټ کېښود ، چې د افغانستان په تاریخ کې د کوشاني امپراتورۍ په نوم پیژندل شوې ده .

د همدې پاچاهانو په وخت کې د پښتو ژبې ګرځېدنه یا دویمې برخې د وخت په لیکنو کې معمول ګرځول شوي دي ، د بیلګې په توګه د بغلان د سره کوتل په ډبرلیک کې د اوسنۍ پښتو ژبې ډیرې کلیمې لیکل شوي دي لکه : انند (ننداره) ؛ وکېدو (کېدل) ؛ بګه (بغي) ؛ او نور

د کوشاني امپراتورۍ (78-376 م) وروسته د پښتنو بله قبيله چې اپتالي يا ابدالي نومیدل (425 م) د لویې امپراتورۍ په جوړولو بريالي شول . د اپتالي يا ابدالي پاچاهانو نومونه لا تر اوسه په پښتو ژبه کې کارول کېږي .

د اپتالي پاچاهانو څخه وروسته د عربي لیکوالو په اثارو کې د پښتون د نوم څرک په زیاته پیمانه لیدل کېږي ، خو د دې نوم تر څنګ د اپګان يا افغان نوم هم په سترګو کېږي چې تر ټولو پخواني شکل یې په ساساني لیکنو کې لیدل کېږي چې تاریخ یې دریمې میلادي پېړۍ ته رسېږي .

دا نوم بیا د چيني لیکوالو او زیارت کونکو په وسیله ثبت شوي دي ، د بیلګې په توګه چيني نامتو زیارت کونکی هیونتسنگ ۶۲۲ م د پالانه د سیمو د لیدلو وروسته د یوه بل هیواد نوم اپوګان یاد کړي دی چې د څپر نکو په اند دا نوم د افغان پخوانی شکل دی .

بنایې د عرب لیکوال المسعودي (896 - 957 م) په اثر کې یاده شوې د ابغان کلمه هم افغان وي که دا خبره سمه وڅیږي بیا به المسعودي لومړې عربي لیکوال وي چې د افغان کلمه یې کارولې ده ؛ خو د حدود العالم من المشرق ا للمغرب لیکوال ۹۸۲ م بيله شکه د افغان کلیمه او نوم په پوره وضاحت یاد کړي دی .

زابلي پاچاهان د پښتنو هغه غیر مسلمان وروستي پاچاهان وه چې د صفاریانو په وسیله د ماتي سره مخامخ شول ، له هغه وروسته بیا په 940 میلادي کالونو کې د

مسلمانو پښتنو واکمني په پاشلې توگه د افغانستان په سهيل لويديځو سيمو کې تاريخي اثارو ثبت کړي ده . له نيکمرغه د محمد هوتک پټه خزانه ؛ د سليمان ماکو تذکره الا اوليا ؛ داخوند درويزه تذکره الا ابرار او زيات شمير نور اثار په پوره تفصيل د بيت نيکه او د هغه د ورونو په اړه په زړه پوري معلومات لري

د پښتنو په هکله په لومړي ځل يو زر کاله وړاندې د ميلاد نه د لرغوني يونان تاريخپوه هېرودوتس وايي چې د پارس ختيځ لور ته د سرتراپي آرکوزيا سيمه ده . ددې سره په رېگويدا هم د پکتاز په نامه د يوولس يادونه کوي چې د پکت په سيمه کې اوسېږي او دا سيمه د افغانستان ختيځه سيمه يادوي .

ډېری خلک په دې باور دي چې همدا يادې شوې سيمې او ولسونه د پښتنو پخواني پلرني ځايونه او نيکونه دي . په نورو لرغونو خلکو کې چې د پښتنو سره يې تړاو ليدل کېږي ، باختريان دي او داسې وييل کېږي چې باختريانو منځنۍ ايراني ژبې ته ورته ژبه درلوده .

په تاريخي توگه پښتانه د افغانانو په نامه ياد شوي ، او په همدې توگه د پښتون او افغان نومونه دوه هممانيزه نومونه دي او ډېرو نورو پوهانو د قوله د افغان کلمه په تاريخ کې لومړی ځل په حدود العالم کې په ۹۸۲ زېږديز پېر کې راڅرگنده شوې . همداسه نوم د پښتنو لخوا د خپل لرغوني نيکه د نوم په يادولو کې چې افغانا نومېده کارېدلې ده .

د پښتنو د اصل او نسب په اړه د ډير پخوا څخه بيلا بيل او ډول ډول نظريات څرگند شوي دي ، دا نظريات او روايات دومره زيات او يو له بل نه جلا او متفاوت دي چې معروف مستشرق او پښتو پيژندونکې (هنري راوړتي) وايي :
(دهیڅ قوم د اصل او نسب په اړه د نظرياتو اختلاف دومره نه دي لکه د افغانانو د اصل او نسب په باره کې چې دي) .

خو له دوه سوو کلو نورا هيشي د پښتو ژبي دريښي په اړه څه ناڅه پلټني شوي دي په دي لاره کې مسټر ډورن ، ډار مستيټر ، گايگر ، مورگين ستيرن ، بن ونيسټ ، راورتي او بليو ډيري پلټني کړي دي او پښتو ژبه يي اروپا يانوته ورپيژندلې ده .

1- يوچپني سياح (هيونتسنگ ۶۲۹ م) په غزني ، کابل ، باميان ، بلخ کې دبودا مرکزونه په گوته کوي او هم ايران اود غربي شيمو وگړي زردشتيان بولي .

2- لويو او کوچني کوشانيانو بيا يفتليانو او نورو په نوبت سره دلته پاچاهي وکړي ، ترڅو ديرش کاله د هجرت وروسته دغې شيمي ته د اسلام پاک دين راغي او تر ديرش کالو جگړو وروسته پښتانه خپله د اسلام ددين علم برداران شول .

4 جوزجاني (حدودالعالم المشرق الي المغرب ۳۷۲هـ ق - ۹۸۲م) کتاب کې پښتانه ياد کړي او دوي يي دښارونو اوسيدونکي بللي دي .

5- علامه حبيبي د (ابن اثير 555 هجري) په حواله ليکي چي: د لرغوني مصر د تجارتي توکو له جملې څخه يو اساسي قلم د هرات منسوجات او اوبدل شوي او توليد شوي ټوکران ول . د نورو تجارتي توکو د يادولو تر څنگ داسو نو هغه تانگونه هم يادوي چي د بلخ په زندان کي د محبوسينو له خوا جوړيدل او بيا به د تجارتي متاع په توگه لويو بازارونو ته وړل کيدل .

6- تر ده وروسته ابو نصر محمد (دسلطان محمود ددر بار ليکوال) وايي چې پښتانه دسبکتگين په لښکرو کې وه که څه هم پښتنو د سلطان محمود غزنوي سره څه جگړې وکړې خو د هندوستان په نيولو کې يي بيا ورسره مرسته وکړه داځکه چې د سلطان محمود مور د زابل ولايت دپښتنو ملکانو ديوي کورنۍ څخه وه چې داخبري (ابن اثير 630- 555 ق) هم تعيد کړي دي .

7- فردوسي په شاهنامه کې اوغان (پښتانه) په زړه ورتيا ستايي چې په زابل کې ددوي خان کک کوه زاد (غزني) درستم سره دجگړې انځورونه کوي او وايي:

چنين گفـت دهقان دانش پڙوه
که نزدیک زابل بسه روزه راه
بيک سوی او دشت خرگاه بود
نشسته در آن دشت بسیار کوچ
يکي قلعه بالای آن کوه بود
بدژ دريکي بد کنش جای داشت
نژادش زافغان، سپاهش هزار
به بالا بلند و به پيکر ستبر
ورا نام بودی کک گهزاد
درين گفـت و گو بود با کوهزاد
چه دردژ گزیدی بدینسان درنگ
بدیدند کک را چنان بسته دست

مر این داستان رازپيشين گروه
يکي کوه بود سر کشیده بمه
دگر دشت زی هندوان راه بود
زافغان و لاجين و کرد و بلوچ
که آن حصن از مردم انبوه بود
که در رزم باژدها پا داشت
همه ناوک انداز و ژوبين گذار
بحمله چو شیر و به پیکار ببر
به گیتی بسی رزم بودش بیا
که آمد خروشی که ای بد نژاد!
که آمد همه نام اوغان به ننگ
گروهی ز افغانیان کرده بست

او په یوه افسانه کښې خوبیتونه تر اوسه د خلکو په خولو کې پاتې دي کله چې د
محمود غزنوي لښکر د سومنات د په لاس راوړلو په معرکه کې د فشار او کړاو سره
مخامخ شو او محمود یوازې توب حس کړ په دې وخت کې یوه پښتون داسې وویل.
ترکو نامردو دتشي ودانگل له نام و ننگه یوزه پښتون وم چې ولاړوم د سلطان تر څنگه
توره په لاس په سره اور د عرفات و ختم له بت شکن سره په دژ د سومنات و ختم

او تر دې راوورسته د پښتو ژبې کتبی لاس ته راغلي آثار او بیادرونه بیا نیا نو په اثارو او
د خوشحال خان په اشعارو کې په کراتو مراتو د پښتون او افغان نوم راغلی دی .
لنډه دا چې اوس په نړۍ کې د اتیا ملیونو شاوخوا کې پښتانه ژوند کوي چې
د قفقاز د غرو په لمنو کې، آسټرلیا د شمالي ایرلنډ په ډبلین کې، د امریکې په
تیرافرماکې، د آسټرلیا په هیواد کې، په اوسني افغانستان، پاکستان او د اسلام
د فتوحاتو په سلسله کې په هندوستان کې او داوسنیو دیرش څلوېښتو کالو
مهاجرتونو په سلسله کې په ټوله نړۍ کې میشته شوي دي، چې په افغانستان او
هندوستان کې یې ستري واکمنۍ او امپراطورۍ جوړې کړي دي. دا چې پښتانه
څوک دي راحی پخوانۍ او اوسنۍ نظریې وپوښتو او وگورو *

A- پخوانی نظریې:

چا پښتانه د خپلو عنعنو په روایت بني اسرائيل او چا په مغلو ورگډ کړي ، چا دارمینیانو، تاتارانو، هپتالیانو او ساکانو په کتار کې درولي او په عین وخت کې له راجپوتانو، برهمنیانو، جتانو، یونانیانو، ترکانو، عربانو او نوروسره گډ کړي دي .

د پښتنو په هکله په لومړي ځل یو زر کاله وړاندې د میلاد نه د لرغوني یونان تاریخپوه هېرودوتس وايي چې د پارس ختیځ لور ته د سرتراپي آرکوزیا سیمه ده او د دې ځای خلک پکتیانز دي، ددې سره په رېگویدا کې هم د پکتاز په نامه د یو ولس یادونه کوي چې د پکت په سیمه کې اوسېږي او داسیمه د افغانستان ختیځه سیمه یادوي. ډېری خلک په دې باور دي چې همدا یادې شوې سیمې او ولسونه د پښتنو پخواني پلرني ځایونه او نیکونه دي . په نورو لرغونو خلکو کې چې د پښتنو سره یې تړاو لیدل کېږي، باختریان دي او داسې ویيل کېږي چې باختریانو منځنۍ ایراني ژبې ته ورته ژبه درلوده.

خو د پښتنو د اصل او نسب په اړه تر ټولو عام او زوړ روایت هغه دي چې وايي پښتانه بني اسرائيل دي .

دا خبره تر ټولو پخوا د ((ابوالفضل ۱۵۹۷)) کړې ده .

دی وايي ((پښتانه په دي گروهه دي چې (افغان) نومي دري زمان درلودل چې هغوي سړبن ، مرغښت ، او بټن نوميدل او دوي بيا ستري کورنۍ جوړي کړي چې سلسله يي همدغو دروتنوته رسيږي .

آخوند درويزه هم وايي :افغانان دمهر يعقوب اولاده ده خو څرنگه چې افغانان

د سليمان په غره کې اوسيدل نو په عربو کې سليمانې بلل کېږي .

نعمت الله هروي نورزي [۱۶۱۳] په مخزن افغاني کې په تفصيل سره د پښتنو داسرايلي والي داستان راوړي او هغه داشي چې :

داچې څنگه قيس عبراني پيغمبر (ص) ته وروستل شو او رسول الله قيس ته د عبدالرشيد نوم ورکړ، دده د مړاني په اساس يې بتان ((پټان)) [دبيري د تکې لرگی] وباله ، دنوموړي دري زامن پاته شول چې سړبن ، بيټنی او غرغښت وه . چې د ټولو پښتني قومونو سلسله او نصب دغو درو وروڼو ته رشيري .

تر نعمت الله هروي ورسته نورو مؤرخينو لکه افضل خان خټک ، حافظ رحمت خان ، زردار خان ، او حتي قاضي عطاوالله خان پښتانه بني اسرايل بللي دي .

اوددغو رواياتو له مخي بيا نورو ډېرو افغاني اوغیرافغاني مستشرقينو د پښتنو او پښتو د اصل اورينې مسئلې ته پام واوښت . ځينو ته د پښتنو د بني اسراييليت نظرسم ښکاره سو او ځينو ته بيا داتيوري يوه غيرمستنده اوبې بنياده نظريه وایسېدله او پښتانه يې اريايان وبلل .

سرويليام جونز ، الکساندر برنس ، ويليام مور کرافټ ، چارلس مېسن ، جورج هنري روز ، والتر بيليو ، او هنري جورج راورټي د پښتنو د بني اسراييليت د تيوري پلويان او په مقابل کي بيا منستوارټ الفنسټين ، جان مالکم ، برنارډ ډورن او ډارمستتر د پښتنو د ارياييت ملاتړي شول

خو ځينو نورو بيا پښتانه برهمنيان ، راجپوتيان ، جټان ، يونانيان ، هفتاليان ، ساکان ، مغلان ، ترکان ، ارمنيان ، عربان څه اوڅه گڼلي دي .

B- وروستنی نظریې:

هسې خوا انسانان ټول د یو آدم اولاد گڼل کېږي او په حقوقي ډول دوی ټول یو برابر دي - ولې د جوړښت ، یعنی د ونې ، رنگ او جولي په لحاظ یو انسان د بل انسان یا د انسانانو یوه ټولنه د بلې ټولنې سره یو څه توپیر او بیلتون لري ؟ یو ډول صفات لکه ونه او رنگ لرونکې ټولنه په عمومي ډول یو نسل بلل کېږي .

د انساني تاریخ پوهانو او عالمانو ددې په بشپړه ډول بیلتون او درجه بندي کړې ده - په نړۍ کې سپین پوستي ، تور پوستي ، زیر پوستي او دغه ډول نور ډیر نسلونه وجود لري . د پښتنو شمیر په سپین پوسته نسلونو کې راځي ، بشري عالمانو سپین پوستي په آریایي او سامي دوه نسلي څانگو کې ویشلي دي .

پښتانه د افغانستان د نوي تاریخ مرکزی برخه ده چې ددې هېواد په جوړولو کې یې اړین رول لوبولی دی

پښتانه په پښتو ژبه خبرې کوي ، پښتو ژبه د هندواروپایي ژبو د کورنۍ څخه یوه ژبه ده او په هندواروپایي کورنۍ کې د هندوایراني ژبو د ډلې څخه شمېرل کېږي

پوهانو او د نظر خاوندانو د نړۍ وگړي په درې عمده او لویو نژادونو ویشلي دي

الف - آریایي یا قفقازي نژاد .

ب - مغولي نژاد .

ج - سامي نژاد .

آریایان تر خپریدلو ډیر دمخه په یوه ځای کې اوسیدل چې دوی آریانا ویجو [د آریانا مځکه] یاد اسیلانو او پاکانو هیواد باله .

وايي چې ددوي دهیواد هوا خورا ښه وه مځکې یې اباتي وي چې د آریانا ويجه د علماوو د نظر په اختلاف سره د تور سمندرگي غاړي وي او ځيني یې لا د جیهون سیند سرچینې بولي .

داوستاڅخه په نقل قول دغه مخکه یو په یوه سره یا په بل نظر د ورشوگانو دلغړیدو او د تاتاري قبایلو د حملو په وجه د قفقاز او بیا زاړه بلخ ته رامهاجر شول چې 5000 ق م یې تخمین دي، دوي زمور د هیواد شمالي خواراغلل تر آمو راواوښتل او په باختري کې یې یوښکلی مدنیت جوړ کړ چې دلته نو د دغو آریایانو لیرد په درې [باختري، ایراني او هندي] برخو ویشلای شو.

اریایي پخوانی مرکزونه

۱- مرکزي [باختري] اریایان :

دلرغو نپوهانو په عقیده، لومړني اریایان د اریانا ویجو (ه) یعنی دامو د سیند په غاړو میشت وو چه د دوي د تمدن لومړنی ځای دې د اباسین تر څنډو پوري خپاره شول. کله چه د دوي شمیر زیاتیده د غذا او د ژوند د نورو وسایلو د پیدا کولو په هیله نورو سیمو لکه فارس، هند او نورو اروپایي هیوادونو ته خپاره شول.

د اریایانو د ژبو تاریخ ۲۵۰۰ ق م څخه بیا تر ۳۰۰۰ ق م پوري رسیږي. ویدا د اریایانو لومړني دیني کتاب دي چه په اریایي ژبه لیکل شوي دي. په ۱۴۰۰ ق م اریایي ژبي پخپلو کې سره ویشل شوي، کوم اریایان چی پارس یا د اوسني ایران خواته کډوال شول د هغوي ژبه فرس یا اوسني پارسی شوه، او هغه اریایان چې په بخدي یا بخد کې پاتي شول یا اوسیدل د هغوي ژبه پښتو شوه

هیري دوت په ۵۲۰ ق م کې هم د پکټ او پاکتویس د کتابونو نومونه پخپل تاریخ کې یاد کړي دي. نو په ترتیب ویلاي شو او دا نتیجه گيري کولاي شو چه پښتانه لومړني اریایان دي چه په بخد یا بخدي کې اوسیدل.

دوي د هندو کش د دواړو خواو نه د استوگني ورسته زمور د هیواد په دښتو او غرونو کې سره خپاره شول چې د دوی هیواد د آمو نه نیولي بیا تر اباسین او خراسان پوري

او مهمي برخي يې بلخ ، تخارستان ، هرات ، اراکوزيا ، کابل ، گندهارا ، سيستان ، خراسان چې د عرب تر سمندرگي پوري غځيدلي وې .

۲- لويديز آريايان :

داډله آريايان له بلخه جنوب لوديز خواته د هريوا (هرات) پر خواله خراسانه تير او دپارس خواوي يې ونيولې او اوسنی ايران يې جوړ کړ چې دامهاجرت د ۱۴۰۰ ق م نه پيل او تر ۸۰۰ ق م يې دوام درلود چې لومړنی دولت يې ((ماد يا ميدي ۷ ق م)) په نامه وو .

ددوي پيغمبر زردشت دپوروشاسپه زوی ؤ ، دده کتاب [اوستا] نومیده او د(مقدوني سکندر ۳۲۷ ق م مړينه) لخوا دده د کتاب چې د ۱۲۰۰ غوايانو پر پوستکو ليکل شوي ؤ ډيره برخه وسوځول شول او هغه دريمه پاته برخه (۸۳۰۰۰ کلمات) يې [گاتها] نومېږي (ارباب الانواع يې اصلي موضوع ده چې ورسته يې په پرنبتو بدله کړله) پاته ده .

ددي کتاب ژبه اوستايي او لور يې زړه پارسي او دداريوش ډبر ليکونه دي چې دزري پارسي لور بيا پهلوي نومیده .

۳- دريمه ډله يادختيخ آريايان :

چې دباختر او هندوکش له شاوخوا څخه دکابل ، خيبر او او نورو لارو په [سپتا سندو] ((داوودريابونو مخکه)) يا [بهاراته ورشه ، بهاراته ورته] اوسني هند کې سره خپاره شول ، دوي تر اباسين تير او داباسين او گنگاپه منځ کې يې يو ځلاندمدنيت جوړ کړ او دهند په ځگلونو او بڼو کې ودان شول دا ليږديدنه د ۱۴۰ ق م نه پيل شوه ددوي ژبه سنسکرت شوه چې دويدا کتاب هم په همدي ژبه دی .

په دې کې شک نشته چې بخدي آریایان ۱۴۰۰ ق م ماناهغه وخت چې دهندې آریایانو دیني کتاب ویدالیکل کېده د پکټ په نامه مشهور وه او پخپله په ریګودا کې هم ددوي نوم ذکر دي او دغه ملت په خپل عضمت موجود و .

دا چې آریایانوپه (بالهیکا بخدي ، بلخ) کې ښکلي مدنیت درلودلی او خپل هیواد یې [اریانا ورشه] ((داصیلانو او ښاغلو هیواد)) باله چې ددې لوي مدنیت مرکز به د روڼ ، روښانه ، ښکلي په صفاتو ستایل کېده لکه بلخ بامی چې دا نوم د ((منوسمهیتا)) په کتاب [۲فصله او ۲۲شعره] دی راغلی چې مانویا منو داریایانو پلار گنل شوی او آریایان منوزي هم بولي او د[منولیار] په نامه قوانین هم لري .

له دغو تاریخي ملاحظاتو څخه مور دي نتیجې ته رسیږو چې پښتانه آریایان لومړي په بخدي کې اوسیدل له هغه لومړني ټاټوبي څخه دوي دهغه ځای په نامه [پخت، پکټ] دخپلي زړې ژبي سره د ۱۴۰۰ تر ۱۰۰۰ ق م پوري داباسین غاړو او دهیواد شرقي غروته ولاړل او په همدغه نامه او ژبه مشهور دي .

هیرو دوتس (د تاریخ پلار 425) پر دي ټینگار کړي دي چې دداریوش دلښکرو څخه دهغه څلویښتمه فرقه پښتانه وه نوموړي پښتانه په زړه ورتیا ستایلي دي او دوي یې ددري صفاتو خوندان بللي دي :

- ۱ : پښتانه عموماً پوستینچې اغوندي .
- ۲ : دا خلگ ږیري په نگریزو رنګوي .
- ۳ : دوي په غشو ویشتلو کې سخت مهارت لري ، ماته او شکست ددوي په آئین کې نشته .

په هر صورت پښتانه د تاريخ په اوږدو كې په زړه وړتيا ، پاكي ، صداقت ، ميلمه پالني ، نښه ويشتلو ، خپلواكي غوښتلي ، پر خبره ولاړ ، دښواو ټينگو قوانينو درلودونكو ، په صفاتو ستايل شوي دي .

. بلاخره غربي مؤلف برنارډ ډورن د پښتنو په اړه دلومړي حل لپاره پراخ ، دقيقه او اصولي خپرنه وكړه ، نوموړي په منطقي دلايلو دا ثابته كړه چې پښتانه نه يهود ، نه بني اسرائيل ، نه ارمنيان او نه گرجيان دي .

پښتانه د هندواروپايي ولسونو دستري كورنۍ غړي بولي خو په عين وخت كې پښتانه ځان يو لرغونۍ اولس گڼي . نوموړي وايي چې افغانان دهغي ستري كورنۍ غړي دي چې جرمنيان ، هنديان سلوانيان او يونانيان ورپوري اړوند دي .

په آریایي ژبو کې د پښتو ژبې موقعیت

اریک ژبه، چې کله کله د آری او آریایي په نوم هم یادېږي، د اندو اروپایي ژبو د کورنۍ مهمه ختیځه څانګه ده. د هغه قومونو په خلکو کې رواج وه، چې ډېر پخوا د ق م درېیمې زریزې ترمنځ هغه مهال، چې د دوی قبیلې یو له بله سره نه وې جلا شوې، د مرکزي اسیا په دښتو کې سره خپاره شوي وو. دې قبایلو کوچیانې ژوند درلوده او په کېږدو کې اوسېدل، خو دوی د واحد حکومت درلودونکي وو، هم یې د قبایلو مشر او هم یې مذهبي پېشوا درلوده. دې اقوامو د یوې ژبې دوه لهجې درلودې، د لهجو اختلاف، د مهاجرت او لېږد وروسته زیات شو، خو بېلتون او جلاوالی پکې رانغی.

دواړو یوځای مېشت قومونو، چې خپلو ځانونو ته یې آری یا آریایي او خپلې ژبې ته یې آریک یا آری ویله، داسې ښکاري چې د ق م د دریمې زریزې په نیمايي کې د همژبۍ او آریایي اتحاد سره سره دغه دواړه لهجې، چې وروسته یې په اندو آریایي او اریایي تحول وکړ، په هماغه اریایي مېشته سیمه کې غوړېدلې دي.

د اریایانو د لېږد او مهاجرت وروسته د اندو اریایي ویونکي د (ویدا) قبیلو وه، چې په پای کې د هند د قارې په شمال کې مېشت شوه او اریایي څانګه لومړی د آرال بحیرې جنوب ته او له هغه ځایه د سر دریا او امو سیند سیمو ته راغله. ښایي د آمو دواړو خواوو ته به یې هم هجرت کړی وي او هلته به اوسېدلي وي. په دغه سیمه یې آریانا ویجه Airyana Vaejah نوم کېښود، چې د اریایانو د ټاټوبي او استوګنځي مانا یې درلوده. بیا یې جنوب لور ته مخه کړه او باختر ته له تېرېدو وروسته په ټول ننني افغانستان او د هغې د باندې خپاره شول.

اریایي څانګې د منځنۍ اسیا ځایي اوسېدونکي کرار کرار په خپل ځان کې راجذب او خپله ټولنه یې لا ګڼه کړې وه.

هغه سیمه، چې دوی پکې خپاره شوي وو، د منځنۍ اسیا لویدیځې برخې او ننني افغانستان و، چې د اریایانو د هېواد Aryanam dahyu او آریایي ټاټوبي په نوم یې ونوموله.

د اریک د ژبې هېڅ لیکلی سند په لاس کې نه شته، د هغې د پېژندلو لپاره د اسمي او فعلي ریښې او مهمو کلماتو د بیارغونې Reconstruction پرته بله لار نه شته، چې د ژبپوهنې، مانا پوهنې او غږ پوهنې د قواعدو له مخې لرغونې ژبې له هغې څخه راوتلي او لیکل شوي دي او لږ تر لږه یوه نښه یې راپاتې ده. د ژبپوهانو د خپرولو له مخې د اندو اروپایي (Indo-European) غږونه په اریک ژبه کې د آندو آریایي، آریاني او نورستاني ژبو د غږو پر بنسټ په لاندې توګه تثبیت کېدای شي:

د آریایانو او د هندو آریایانو له جلا والي څخه خو پېړۍ وروسته دوی له ځانه مهم اسناد لکه ګاتا (Gata) او ریګویدا (Rigveda) یادګار پرېښي دي، چې د اریک د ژبې له اصلي هستې څخه یې تکامل او تحول کړی دی: داروپا او آسیا اکثر ژبې ذاتي خپلوي او اریکې لري چې ددغو خپلویو او اریکو شواهد د ژبو په ټولو اړخونو کې لیدل کېدای شي چې تر ټولو څرګند یې دویونو [کلمو] ترمخ ورته والی دي په تیره بیا په هغه کلمو کې لکه لومړني عداد [۱، ۲، ۳، ۴]، ترلسو]، کورنیو اریکو [مور، پلار، خور، ورور...]، په کورني حیواناتو کې [آس، غوا، پسه...] او ځیني نورو عمومي شیانو کې لیدل کېږي.

بل ورته والی ددغو ژبو په ګرامر کې معلومیږي او داروندو ژبو اریکې ښه څرګندوي، دساري په توګه په فونولوژیکي سیستم کې د کلیمې دسر [d] کې د لاتیني، یوناني، سلاوي، او سانسکرت ژبو په هم مانا کلمو کې ګورو.

مانا	سانسگرت	سلاوي	يوناني	لاتيني
دوه	<i>dva</i>	<i>duva</i>	duo	duo
لس	<i>dasa</i>	deseti	deke	decem

يوه نيمه پيرۍ دمخه دغه ډول شواهد دژبپوهانو لاس ته ورغلل او دهغو په رڼاکې يې دنړۍ دژبو يوه لويه کورنۍ کشف کړه او دلومړۍ ځل لپاره په 1783 ميلادي کال کې سرويلم جونز د لاتيني يوناني او سانسگرت گډه منشه اعلان کړه چې نن د [هندو ارپايي ژبو کورنۍ بلل کېږي ، دغه کورنۍ لس مهمې څانگې لري چې دهغو [هندو ارپايي] څخه يوه ډيره مشهوره ژبه يې زمور ژبه پښتو ده.

دادي ددغي څانگې نور غړي د پښتوسره يو ځاي درپيژنو ، په دي څانگه کې هغه يو شمير يو له بل سره خپلوانې او خپلواکې ژبې شاملې دي چې دبنگال څخه بيا تر فارس خليجه او دهند سمندر څخه بيا تر منځني اشيا تر پلنو دښتو پوري ويل کېږي .

هندو اروپايي ژبې پر دوو ډلو ويشل کېږي .

1=هندي ژبې .

2=آرياني ژبې .

آريايي ختيزي ژبي

1 - هندي ډله (آريايي ژبي)

الف - پخوانۍ دوره:

ددي ډلي په لرغوني دوره کې يوه ډيره مشهوره ، پراخه او مهمه ژبه دسانسگرت په نامه يادیده چې ډير لرغوني مذهبي متون دي او د (م ز) تر لسمي پيړۍ دمخه ويل شوي دي ځني نور کتابونه لکه (مهابهارت) او (راماين) ورسته ليکل شوي دي چې د کلاسيک سانسگرت په نامه ياديري .

او ویدی سانسگرت هم کله چې د اټک سيند د غاړي اوسيدونکې او ستر عالم (پاښي) م ز څلورمه پيړۍ کې دسانسگرت گرامر وليکه تر هغه ورسته سربيره پر مذهب پر نورو خواوو کې هم کتابونه وليکل شول

ب - منځنۍ دوره :

دخلکو تلفظ ورو ورو له کلاسيک سانسگرت څخه تغير وموند حتي په دريمه م ز پيړۍ کې د آشوکا په ډبر ليکنو کې چې په هند او هم افغانستان کې پيدا شوي دي دبيلوبيلو گړدودنو پرمختگ څرگند ونه کوي چې بيا دغو لهجو کرار کرار د ځانگړو ژبو بڼه غوره کړه چې د (پراگريټونو) په نامه بلل شوي دي .

پراگريټونه او پالي ژبه د هندي ژبو منځنۍ دوره جوړوي ، پالي ژبه دم ز لومړي پيړي دمخه په سريلانکا کې د بودايي دين د متنونو ژبه وه .

ج - اوسنۍ دوره :

په اوسنۍ دوره کې تقريبا ً ۱۰ سل لوي او وړي ژبي شته چې د فونولوژيکې او مورفولوژيکې مشخصاتو له مخي داسي ډلبندي شوي دي :

1= شمال لویدیزه ډلگۍ:

ددغي ډلگۍ چې ډيري لرغوني نښي يې ساتلي دي (دسانسگرت څخه دمخه دآريايي څخه جلاشوي دي).

اکثره يې دهندد نيمې وچې د باندي ويل کېږي او په خو بر خو ویشل کېږي .

A - دنورستان دژبو خانگه لکه : ويکنې او کېتي ۰۰۰

B - دنورستان دشاوخواژبو خانگي لکه : پشه يي ، تيراهي ، داملي ، کلشه يي ، گوارپتي ، کهورو (چترابي)

C - په داردي گروپ کې کشميري ، کوهستاني ، څگاني (دجتانوژبه چې په انگلسي يې جشپي بولي او په روسي او آلماني کې يې څگان او شکان ليکې) ۰۰۰

2= لوديزه ډلگۍ:

ددي ډلگلي يومهم غړي (لهندا) دی ، دلهندا يوه مشهوره لهجه د هند کوله پښتو سره گاونډۍ ده او په افغانستان کې هم ويل کېږي ددي ډلگي نور غړي لکه : سندهي ، ملتاني ، گجراتي ، راجستاني او مرهتي دي .

3- مرکزي ډلگۍ

پنجابي ، پهاري ، لویدیزه هندي ، ختيځه هندي ، اووردو ددي ډلگي غړي دي .

4- ختيځه ډلگۍ :

په دي ډلگۍ کې بنگالي ، اسامي ، بيهاري ، اوريا او سينگالي ، سينهايي (دسيلون ژبه)

[[دژبو دکورنیو اوڅانگو نومونه زیاتره دجغرافیایي سیمې له مخي اینودل
کېږي.]]

دهندي ډلې دخط ډولونه:

هندي ژبي په دوه ډوله خط لیکل شوي دي .

I- (برهمني لیک) - چې له کېني نه بني ته لیکل کېږي او د هند په هره سیمه کې
جلا جلا طرز لري . دیواناگري یومشهور مروج لیک دي چې اوسنی هندي ژبه پري
لیکل شوي ده

II- (خروشتي) - داهندوستان په شمال او افغانستان کې استعمالیده ، اساس یي
له آرامي لیک څخه دي او له بني نه کېني ته لیکل کېږي او د برهمني تاثیر پکې
خرگنددي او اوس نه استعمالیږي خو په لرغونو آثارو کې موجود دي .

2- آریانی ډله (آریایی ژبې)

الف: لرغونې دوره

ددغي ډلي لرغوني دوره کې دوي مشهورې ژبې پیژنو اوستا او زړه پارسي .
اوستا = د زردشتي دين دمذهبي متونو ژبه ده چې ډیر پخواني دي خو هغه وخت لیکل شوي دي چې د سامانیانو په زمانه کې د زردشتي دين رسمي او دولتي حیثیت پیدا کړ. د دغو متونو دوي برخي له منځه تللي یوازي یوه دریمه برخه یې لاس ته راغلي، د اوستا ډیره زړه برخه [گاتها] ده .
زړه پارسي دهغولیکنو ژبه ده چې د هخامنشي پاچاهانو په تیره بیاداریوش یادابنتونه دي او په میخي خط لیکل شوي دي.

ب : منځنۍ دوره

د آریایي ژبو منځنۍ دوره له لومړۍ میلادي پېړۍ څخه پیلېږي .
ددغي دورې ژبې په دوو ډلگيو ویشل کېږي : [لویدیځه ډلگي او ختیځه ډلگي]

28- لویدیځې ډلگي :

A- پهلوي : د ساساني امپراتورۍ (۶۵۲-۲۲۶ م) رسمي او دیني ژبه وه چې یو شمیر دیني او غیر دیني متنونه یې په لاس راغلي دي .
B- منځنۍ پارسي : دا ژبه له زړې پارسي څخه راوتلي ده په ساساني دوره کې ځیني ډبرلیکونه او هم د زردشتي دين ځیني متنونه په دي ژبه لیکل شوي او پیدا شوي دي .

29- ختيځه ډلگۍ

A- سغدي : لرغوني سغد د سمر قند او بخارا ژبه وه او يولړ متنونه يې چې له څلور نه تر اتمې ميلادي پېړۍ پورې ليکل شوي لاس ته راغلي دي .

B- ختني (ساكې) : دا دهغو منتونو ژبه ده چې له اتمې نه بيا تر لسمې ميلادي پېړۍ پورې ليکل شوي دي او د چېن په ختن کې پيراشوي دي دامتونه په براهمني ليک کښل شوي دي ، پر ژبه باندي يې د پراگريتونو تاءثير څرگند بريښي .

C- باختري : دا دهغولیکنو ژبه ده چې د بغلان د ولايت په سره کوتل د کنشکا په معبد کې پيدا شوي دي، ددغه خط يو لوي ډبر ليک په يوناني رسم الخط دي اود کابل په موزيم کې ساتل شوي و ، ډبر ليک ژبي له لوستلونه ورسته پوهانو باختري ژبه بللي ده چې ديوې ختيځي آرياني ژبي ځانگيرني پکې څرگندي دي او پښتو ته ډيره نژدي ده .

D- خوارزمي : ددي ژبي نوم په تاريخ کې راغلي دي خو له متنونو څخه يې يوازي يو څو جملې او کليمې په عربي ليکدود او اسلامي فقي په کتابونو کې پيداشوي دي او دا ژبه سغدي ته ډيره نژدي ده .

ج : اوسنۍ دوره

29- جنوب لوديځه ډلگۍ :

ددغي ډلگي تر ټولو لويه اهمه ژبه پارسي ده چې دري لوي لهجي لري لکه : دري (افغانستان) ، فارسي (ايران) ، تاجکي (تاجکستان) او يوه لهجه بله ده چې په آذربايجان کې ويل کېږي په نامه د (تاتي) .

29- شمال لويديځه ډلگۍ :

A- بلوخي : داڙبه که څه هم په هغوشيمو کې ويل کېږي چې د لرغوني اريانا جنوبي شيمه بلل کېږي خود ژبنيو مشخصاتو لمخي په شمال لويديځي ډلگي کې گڼل کېږي ، تاريخي شواهد هم دا څرگندوي چې بلوڅان د خپل اصلي ټاټوبي شمال لويديځ څخه خپل اوسني ټاټوبي جنوب لويديځ ته کوچېدلي دي .

B- کړدي : ددي ژبي ويونکې د ترکې ، عراق ، ايران او سوريې ، په څيرمه سرحدي شيمو کې ميشته دي .

ددغي ډلگي نوري ژبي لکه سمنايي ، سوندي ، خوري ، زازا او گوراني دي .

30- شمال ختيځه ډلگۍ :

A- پښتو : ددي ډلگي تر ټولو لويه او مهمه ژبه پښتو ده .

B- پاميري : د آرياني ژبو دشمال ختيځي ډلگۍ بله څانگه د پاميري ژبو په نامه يادېږي چې دا هغه يوشمير وړي ژبي دي چې د بدخشان په درو کې پولي په دواړو خواوو کې ويل کېږي لکه : شغني ، اشکاشمي ، واخي ، يزغلامي او منجي ، اسي يا اويستي .

30- جنوب ختيځه ډلگۍ :

(جنوب خترزه ډلگۍ : دوي مهمي ژبي لري) :

A- اورمړي : دوزيرستان په کاني گروم او د لوگر په ځينو کلوکې ويل کېږي

B- پراچې : دکاپيساولايت د پچغان او عچلان په درواو د پروان په شتل کې ويل کېږي

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**